

ОБ'ЄКТИВНА СКЛАДНІСТЬ СТРУКТУРНО-СМИСЛОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ЧИТАННІ

У статті розглядається проблема об'єктивної складності німецькомовних драматичних творів. Досліджуються лінгвостилістичні засоби драматичних творів в аспекті смислового сприйняття в процесі читання. Уточнено та узагальнено об'єктивну складність і суб'єктивну трудність німецькомовних художніх текстів.

Ключові слова: об'єктивна складність, драматичний твір, німецькомовна компетенція в читанні, художній текст.

В умовах інтеграції України у світові політичні, культурні й освітні структури особливого значення набуває питання навчання студентів мовних вищих навчальних закладів (МВНЗ) читання іноземною мовою оригінальних художніх текстів (ХТ). Сучасні вимоги чинної Програми [7, с.130] щодо розвитку вмінь старшокурсників у процесі навчання читання пов'язані з розумінням більш складних ХТ. Драматичний твір (ДТ) вважають *найскладнішим* серед літературних жанрів, оскільки єдиним засобом змалювання дійових осіб у ДТ виступає їх власне мовлення (монологи, діалоги, репліки) і вчинки, які вбирають у себе все те, найбільш суттєве, що могло б бути повідомлено про них автором у розповідних жанрах літератури. Авторська мова у ДТ зведена лише до коротких ремарок, що передбачає розвиток у студентів культури аналізу та вмінь інтерпретації текстової інформації для успішності смислового сприймання. Тому виникає необхідність з'ясувати об'єктивні складності структурно-смислової організації ДТ для пошуку шляхів подолання труднощів студентів у процесі читання для вирішення завдань формування іншомовної компетенції в читанні у МВНЗ. Сукупність зазначених чинників зумовлює актуальність статті.

Аналіз сучасних лінгвістичних і методичних досліджень дає змогу зробити висновок про високий лінгвостилістичний потенціал ДТ, проте проблема об'єктивних складностей та, відповідно, суб'єктивних труднощів студентів під час читання ХТ, особливо на старшому ступені навчання у МВНЗ, розроблена недостатньо. Такі висновки були зроблені нами на основі лінгвістичних досліджень І.Ф. Борисової, Н.В. Возненко, М.Н. Горюнової, І.С. Грибчук, А.Б. Кошляк, Н.А. Мостова, G.S. Amur та ін., у яких науковці вивчали лінгвостилістичні особливості німецькомовної драматургії ХХ століття. Більшість дослідників на прикладах епічних творів аналізують окремі мовні явища в ХТ (Е.М. Антипенко, Я.А. Баран, К.Ю. Голобородько, Н.А. Лебедева, О.А. Леонтьєв, Ю.М. Лотман), а також розглядають проблему визначення складності ХТ (Т.О. Вдо-віна, Г.А. Гринюк, М.В. Ляховицький, Я.А. Мікк, Ю.О. Тулдава, В.С. Цетлін та ін.) та доводять, що на семантичному рівні об'єктивна складність ХТ проявляється в наступних компонентах: складність мовного оформлення (лексична різноманітність та синтаксична складність); складність мовленнєвого оформлення (середня довжина абзацу); складність стилю (складність стилістичних засобів). С.М. Іваненко, Н.А. Мостова та ін. зосереджують свою увагу на вербальному наповненні та інтерпретації ХТ. Аналіз наукових джерел засвідчує відсутність єдиного підходу до визначення об'єктивних складностей ХТ та недостатню розробленість проблеми об'єктивних складностей німецькомовних ДТ.

Метою статті є дослідження об'єктивних складностей драматичних художніх творів для визначення передумов подолання труднощів студентів у процесі смислового сприйняття для вирішення завдань формування іншомовної компетенції в читанні на старшому ступені МВНЗ.

Зазначимо, що *об'єктивна складність ХТ* – це об'єктивна характеристика, яка не залежить від особистості читача. Вона виявляється на основі аналізу об'єктивно існуючого ХТ та є важливою передумовою успішності смислового сприймання ХТ. Об'єктивна складність ХТ залежить від його мовних характеристик, від структурно-смислової організації тощо. Ґрунтуючись на лінгвостилістичних дослідженнях (О.М. Антипенко, Я.А. Баран, І.О. Безкровна, Т.О. Вдовіна, І.Р. Гальперін, К.Ю. Голобородько, М.Н. Горюнова, С. М. Іваненко, А.Б. Кошляк, Н.А. Лебедева, А.А. Леонтьєв, Ю.М. Лотман, Н.А. Мостова, Т. П. Ніфака та ін.), ми з'ясували, що лінгвостилістичні засоби ДТ *поєднують у собі як складності, притаманні іншим жанрам художньої літератури, так і складності, які є специфічними для драми*. Зокрема, **мова дійових осіб** містить лінгвостилістичні засоби (ЛЗ), які зустрічаються в ХТ різних жанрів: репліки персонажів у ДТ можуть носити як діалогічний, так і монологічний характер, при цьому монологічні репліки дуже часто мають власну тему, або навіть власну фабулу; у діалогах і полілогах ДТ присутні всі типи реплік, які зустрічаються в діалогах епічного твору (репліки-стимули, репліки-реакції, репліки-думки, репліки-судження тощо) [5, с.7-8]; дійові особи в драмі можуть говорити віршованою і невіршованою мовою. Сприймання віршованого тексту пов'язане з *розумінням метафоричності поетичної мови та з розумінням ролі ритмічної побудови віршованого тексту*. Стилістична складність мови дійових осіб зумовлена наявністю таких ЛЗ як мовні алогізми, словесні парадокси, метафори, фразеологізми, іронія, несподіване закінчення висловленої думки тощо [2, 3]. Розглянемо ЛЗ, які є об'єктивною складністю ДТ, для визначення передумов подолання суб'єктивних труднощів студентів на мовному рівні у процесі читання.

Мовні алогізми ґрунтуються на порушенні принципів формальної логіки і можуть бути як лексичного, так і лексико-синтаксичного характеру. Рідше алогізм може виникнути в поєднанні речень. В сучасній літературі алогізм є одним із важливих засобів гумору і сатири. Алогізмом може бути притаманний деякий елемент абсурду, який виникає в результаті використання багатозначності слів. [3, с.111-116]. Наприклад: – "Ich bin so unschuldig, dass ich verhaftet war" [6, с.79]. ("Я настільки невинний, що мене заарештували"). *Алогізми є засобом спонування до роздумів та потребують аналітичного сприйняття у процесі читання.*

Словесний парадокс – це вислів або думка, що різко розходиться з традиційним уявленням. Алогізм утворюється в

результаті ствердження думки, яка різко заперечує загальноприйняті уявлення чи норми, що виробились в процесі суспільно-історичного розвитку [2, с.136–139]. Наприклад: "– Wenn ihr nicht arbeiten wollt, könnt ihr nicht betteln" [6, с.65]. ("– Якщо ви не хочете працювати, то ви не зможете й жебракувати"). Парадокс містить великий філософський смисл, що *стимулює логічне мислення студентів*.

Розуміння **метафор** вимагає від читача домислювання, "розгадування" ХТ, оскільки такі ЛЗ ґрунтуються на переносному вживанні слова або виразу на основі аналогії та порівняння. Адекватне розуміння переносного значення слів корелює з поняттям багатозначності слів, що слід враховувати при створенні вправ. Сприйняття **фразеологізмів**, в яких не порушено поєднання слів, як правило, не викликає у читача труднощів [4, с.54], проте відіграє важливу роль у процесі вилучення естетичної та соціокультурної інформації з ХТ. Наприклад: традиційна форма фразеологізму "Das lass mir nur machen. Geld regiert die Welt" [6, с.36]. – "Ordnung regiert die Welt", але така заміна, викликана загальною ідеологічною спрямованістю ДТ, *спонукає студентів до розкриття і осмислення інформації, сприяє розкриттю підтексту та визначенню головної ідеї ХТ*.

Наступний ЛЗ, який можна віднести до об'єктивної складності ДТ – **іронія**, яка часто використовується для характеристики персонажів. Іронія – це "така форма вираження думки або твердження, коли слово чи вислів набувають протилежного буквального смислу значення або ж такого, що заперечує його" [3, с.143]. Наприклад: "Sein Leben hängt an einem brüchigen Fädchen. Und was hat er im Kopf, der Bursche? Mädchen" [6, с.67]. ("Його життя висить на тонкій волоссині. А що у хлопця в голові? Дівчата"). У читача виникають емоційні реакції, які *стимулюють процес смислового сприйняття ХТ, сприяють проникненню в духовний світ персонажів, викликають естетичне задоволення*.

Такий стилістичний прийом як **несподіване закінчення висловленої думки** також може спричинити складність розуміння в процесі читання ХТ. Сутність цього прийому полягає в тому, що кінець висловленої автором думки суперечить тому, що стверджувалося на початку. За задумом автора це має *здивувати читача та спонукати його до роздумів*. Наприклад: "So, eine Verbrecherschlampe ist sie geworden. Das ist schön. Das ist angenehm" [6, с.33] ("Он в яку повію вона перетворилася. Це добре. Це приємно").

Порівняння часто доповнюються в ДТ розгорнутим, стимулюючим мислення поясненням [3, с.146], що сприяє *розумінню підтексту та характерів дійових осіб*: "Einige glückliche Unternehmungen, und wir können uns auf ein kleines Landhaus zurückziehen, ebensogut wie Herr Shakespeare, den unser Vater so schätzt" [6, с.35] ("Декілька вдалих справ, і ми зможемо переїхати в маленький замиський будинок, такий же гарний, як у пана Шекспіра, якого так цінує наш батько").

Вставні слова та вирази, які часто зустрічаються, зокрема, в мові персонажів ДТ, не мають безпосереднього зв'язку з контекстом [3, с.149]. Це, зокрема, питальні слова або вирази: "Warum?", "Habe ich recht?", різноманітні репліки, вставні слова: "tatsächlich", "eigentlich". Питальне слово ставиться, як правило, після констатації якого-небудь факту чи висновку з цього факту і обов'язково перед його поясненням. Це дає змогу автору закликати читача до уважного сприйняття інформації ХТ, до роздумів над висловленою думкою.

Реалії в ДТ сприяють вилученню соціокультурної інформації, відтворенню в читача відчуття місця подій та часу, в який відбуваються події. Адекватне розуміння цих ЛЗ студентами *потребує відповідних фонових знань*. Наприклад: "Natürlich, jetzt gerade vor der Krönungsfeierlichkeit wollen Sie eingestellt werden: die einzige Zeit in einem Menschenalter, wo eine Kleinigkeit herauszuholen wäre" [6, с.12] ("Звичайно, Ви хочете стати до роботи саме перед коронацією, адже ці святкування – єдина у житті нагода неабияк заробити").

У ДТ широко використовується прийом контрасту, який побудований на **антитезі** (протиставленні) семантичних значень певних слів та словосполучень. Наприклад: grünes Wasser der Themse (зелені води Темзи) та Leute fallen um (люди гинуть), schöner Sonntag (чудова неділя) та toter Mann (мертвий чоловік) тощо [6, с.7]. Так автор демонструє невідповідність між реакцією суспільства на вчинки злодія, проте для розуміння деяких прийомів контрасту читачу необхідно володіти певними фоновими знаннями, розуміти слова у переносному значенні.

Специфічною складністю ДТ є його **структура**, адже мовлення в драмі структурно й функціонально відрізняється від мовлення в ХТ інших жанрів: прологи, епілоги, вставні пісні, чергування прози з віршем, авторські ремарки, які переривають послідовний хід розвитку подій, розкривають авторське бачення. Завдяки цьому читач має можливість дослідити та *проаналізувати конфлікт в драмі "вслід за автором"*, адже, спостерігаючи за виникненням і розвитком конфлікту, читачі дістають уявлення про героїв, мотиви їх вчинків [6, с.162], що сприяє розумінню головної ідеї ХТ. Розглянемо ЛЗ, що утворюють структуру ДТ.

Пролог в його класичному розумінні – це окремий розділ або глава художнього твору, звідки читач дізнається про ті факти і ситуації, що мали місце задовго до початку подій, що описуються у творі. Пролог у ДТ служить для повідомлення читачеві тієї проблеми, яка вирішуватиметься в драмі, що *сприяє зацікавленості читача, спонукає його до більш уважного сприйняття*.

Епілог застосовується для того, щоб *закликати читача до критичного осмислення ХТ, спонукати його сформулювати свою власну думку і прийняти відповідне рішення по проблемі конфлікту, яка розв'язувалась у ДТ*.

Чергування прози з віршованою формою також виконує в драмі важливі функції. Одноманітний діалог не спонукає читача до раціонального мислення, бо присипляє його увагу та гальмує пильність. Але застосування прози і віршованої форми в ДТ має певну систему і закономірність. Віршем, як правило, говорять ті персонажі, які *підлягають аналізу* з боку читача [3, с.182–183], на що слід звернути увагу студентів. Отже, такий ЛЗ, як чергування прози з віршем сприяє розумінню авторської позиції щодо зображуваних героїв та їх вчинків.

Коментуючі ремарки – це своєрідні монолози від автора, які за своєю суттю є лінгвістичними засобами "епізації" драми, тобто своєрідною діалогічною формою твору. "Монологізація" – це прагнення автора сказати від себе більше, ніж це можуть зробити персонажі в діалогах [3, с.9]. Функція коментуючих ремарок полягає не у попередньому переказі наступної сцени, а, насамперед, у коментуванні очікуваного змісту, бо тексти цих настанов часто не є контекстуально синонімічними до тексту сцени, а постають, скоріше, контекстуально антонімічними щодо нього [1, с.10–19]. Коментуючі ремарки за своїм змістом значно відрізняються від звичайних авторських указівок щодо

оформлення сцени та гри акторів, наприклад: "Die Bande kehrt zurück, die Herren tragen jetzt elegante Abendanzüge, bewegen sich aber leider im folgenden nicht dementsprechend" [6, с.19]. Вживаючи слово "leider" ("на жаль"), автор демонструє своє ставлення до зображуваних подій. Завдяки коментуючим ремаркам автор отримує можливість "втручатися" в художню дію і безпосередньо (експліцитно), а не лише через художні образи (імпліцитно), давати свою оцінку зображуваним подіям, підсумовувати та коментувати їх, спонукаючи тим самим читача до аналітичного сприйняття тексту та дають можливість зрозуміти задум автора.

Вставні пісні (хори і зонги) є різновидом коментуючої ремарки. Вони виконують функцію коментування подій ДТ, їх оцінки, а також закликають до раціонального мислення, до критичної думки стосовно зображуваного. Вставні пісні служать для того, щоб прокоментувати важливий факт, подію, направити критичні роздуми читача по правильному шляху [3, с.176–179]. Отже, вставні пісні сприяють розумінню подій драми, авторської оцінки, закликають читача до раціонального мислення, до критичної думки стосовно зображуваних подій.

Слід зазначити, що об'єктивну складність ХТ можуть представляти не лише інтралінгвістичні (внутрішньолінгвістичні) ЛЗ, які, крім свого прямого значення, несуть додаткову інформацію про національність, професію, культурний рівень персонажа, ступінь його розуміння і оцінки навколишньої дійсності, а й екстралінгвістичні (що лежать за межами лінгвістики), які пов'язані з обставинами його створення тощо, а отже, потребують ознайомлення студентів із фоновою інформацією. Крім того, призначення ДТ насамперед для сценічного втілення (театральна постановка, екранізація) дає змогу читачу порівняти різні способи зображення героїв та подій у літературному творі та у сценічному втіленні, що передбачає здатність студентів до осмислення текстової інформації, підвищує інтерес до читання та сприяє подоланню об'єктивних складностей.

Висновки: 1) ДТ мають низку специфічних особливостей, які зумовлюють специфічні складності розуміння. 2) ДТ відзначаються широким спектром ЛЗ, які можуть бути притаманні ХТ різних літературних жанрів, що дає можливість уточнити та узагальнити об'єктивну складність і суб'єктивну трудність німецькомовних ХТ. 3) Адекватне розуміння ХТ вимагає від студентів оволодіння певними фоновими знаннями та історично-культурними реаліями.

Подальші дослідження проблеми об'єктивних складностей німецькомовних ДТ будуть спрямовані на пошук ефективних шляхів подолання суб'єктивних труднощів студентів у процесі формування німецькомовної компетенції в читанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Возненко Н. В.* Стилістика сонгів у Бертольда Брехта : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Возненко Наталя В'ячеславівна. – Запоріжжя, 2002. – 186 с.
2. *Горюнова М. Н.* Лингвостилистические особенности немецкоязычной драматургии XX столетия : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Горюнова Марина Николаевна. – К., 1996. – 150 с.
3. *Грибчук І. С.* Очуження та мовно-художні засоби його вираження в п'єсах Бертольда Брехта : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Грибчук Іван Семенович. – Львів, 1972. – 220 с.
4. *Нифака Т.П.* Обучение эстетико-стилистическому анализу художественных текстов: (старший этап языкового вуза, английский язык) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т.П. Нифака. – К., 1992. – 192 с.
5. *Сіваченко О. О.* Навчання аудіювання англійських драматичних творів студентів старших курсів мовних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання: германські мови" / О. О. Сіваченко. – К. : КНЛУ, 2009. – 20 с.
6. *Brecht B.* Die Dreigroschenoper / Bertolt Brecht. – Leipzig : Verl. Philipp Reclam, 1968 – 2. Aufl. – 128 S.
7. Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen / [Verf. N. Borisko]. – К. : Левіт. – 2004. – 256 с. – (німецькою мовою).

Подано до редакції 02.02.11